

Coromines

"revisitat"

El que s'ha de saber de la llengua catalana 63 anys després

Ramon Sistac

Dins aquest territori gairebé tota la població parla el català com a llenguatge habitual: en la família, en el comerç, pel carrer i en tots els aspectes de la vida; així ho fan totes les classes socials i tant a les ciutats com al camp. Ja fa 255 anys que la llengua oficial és el castellà pertot arreu, llevat del Rosselló, on ho és el francès, i d'Andorra on el català és oficial; però l'Estat no ha aconseguit mai obligar la població a servir-se del castellà fora de les esferes oficials; i fins en aquestes, no sempre. Cap part de la població arrelada no ha renunciat a l'ús del català, ni pagesos ni ciutadans; ben al contrari, són els immigrants provinents de la resta d'Espanya els qui sovint esdevenen bilingües, llurs fills ho són quasi sempre, i cap membre de la tercera generació no conserva l'ús habitual del castellà. Altrament, aquests immigrants solament formen una gran massa a les ciutats de Barcelona i de València. Normalment no pertanyen a les classes altes ni a la gent benestant: un bon nombre d'ells són funcionaris —sovint sense residència permanent—, però la major part són obrers sense coneixements especials (peons, manobres, servei domèstic, etc.). No fa gaire anys que van augmentar considerablement per l'afluència de refugiats de la guerra; tanmateix el cens de 1945 mostra que només uns 343.000, entre els 1.205.509 habitants que aquest cens reconeix a Barcelona, havien nascut fora de les terres de llengua catalana. Hi ha també alguns nuclis de gent de llengua castellana en alguna zona de muntanya, però des de fa molt pocs anys; llur total és inferior al d'aquesta massa barcelonina, i aquesta minoria de parla forastera està certament compensada per les colònies de llengua catalana establertes al Nord d'Àfrica, Amèrica, Madrid i altres bandes. En resum la xifra indicada de 7 milions no és gaire superior al nombre de persones que parlen el català com a llengua habitual.

Els més educats parlen el castellà amb un accent fort i inconfusible, i els altres és ben clar que solament se'n serveixen amb treballs i molt sovint en forma ben incorrecta; en resta encara un bon nombre, no menys d'un 20%, sobretot dones, que no el saben parlar, i cosa d'un 5% (en zones apartades) que a penes l'entenen. I el català no sols ha continuat essent la llengua de la vida, de la família i del cor, sinó també l'idioma de la cultura, baixa i alta.¹

Per a l'èxit de qualsevol empresa és imprescindible el control de la informació. Controlar la informació és, en primera instància, tenir-ne unes bones fonts, però, sobretot i per al cas que ens ocupa, disposar de la capacitat d'oferir-ne de manera seleccionada, de fer sabedors els altres d'allò que ens interessa que sàpien; és a dir, filtrar-la i jerarquitzar-la, i impedir a més que aquest filtratge i jerarquització te'l puguin fer els altres. Açò, que és bàsic en el camp de la competència empresarial privada i el màrqueting, ho era encara més i esdevenia vital per a la projecció internacional d'un país sotmès a la "reserva informativa" de la llarga nit del franquisme, on qualsevol marca de catalanitat, qualsevol tret distintiu altre que els seus tòpics folkloricoregionals, va ser esborrada del paisatge perceptible del territori, tot tornant Catalunya absolutament invisible als ulls no solament dels seus habitants sinó també dels països veïns i, en general, de tot el món. No cal estendre-s'hi perquè tot-hom ho sap bé prou: basta tan sols recordar que el silenci i la invisibilitat de les nacions hispàniques altres que la castellana durant les dues dictadures del segle xx va ser una maniobra ben planificada i realitzada, amb uns resultats dels quals encara patim les conseqüències.

La dècada dels quaranta del segle xx va ser els anys de la repressió pura i dura; els anys cinquanta van ser, més aviat, els de la "llosa". Pràcticament acabat tot intent de resistència interior, aviat l'ajut dels Estats Units d'Amèrica al *Régimen* de Franco donarà a entendre als vençuts que la recuperació de la democràcia serà un procés llarg, molt llarg. En aquest context, la represa de l'oposició política i del catalanisme cultural i polític com a alternatives clandestines, així com el restabliment de vincles amb l'exterior a través bàsicament dels exiliats passarà a ser una prioritat de la lluita democràtica. És per això que ja el 1946 (quan encara, per exemple, no s'havia autoritzat la publicació de l'obra completa de Verdaguer amb ortografia moderna) Josep Trueta publica a Londres *The Spirit of Catalonia*,² tot un assaig d'explicar la realitat catalana a l'exterior, especialment al món anglosaxó, i d'eixir d'aqueix mur de silenci i invisibilitat. I també, una mica en la mateixa direcció i intenció informativa però uns anys després, Joan Coromines farà una primera redacció en anglès de l'obra que ens ocupa, per encàrrec de Jaume Miravittles (*What Should Be Known About the Catalan Language*, versió que va restar inèdita), per tal de presentar la situació del català al públic nord-americà en ocasió dels Jocs Florals de Nova York (1951), tal com exposa en la nota introductòria de l'edició catalana, publicada per Francesc de B. Moll el 1954:

1. COROMINES, Joan, *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, Ed. Moll, Col. Raixa, 1, Palma, 1977 (7a edició. Primera edició de 1954), pp. 11-13.

2. TRUETA, Josep, *The Spirit of Catalonia*, Oxford University Press, Londres, 1946.

Aquest opuscle es va escriure l'any 1950, en anglès, perquè servís de presentació de la nostra llengua als americans que s'interessessin pels Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats l'any següent a Nova York. Ha semblat a la Direcció d'aquesta "Biblioteca Raixa" que valia la pena d'editar-ne una versió catalana, sense fer-hi més que algun retoc ací i allà. Això explica que, excepcionalment, s'hi doni algun detall pensant més en els estrangers que en els catalans. Però ha semblat millor no esborrar-lo perquè també és útil que els catalans sàpiguen com presentar les nostres coses a la gent de fora.³

Amb posterioritat (el mateix 1954), Jaume Vicens Vives publicarà, ara ja de Catalunya estant, *Notícia de Catalunya*,⁴ ampliat el 1960, un intent de posar al dia la historiografia del país des de pressupòsits molt més universitaris. Una mica tancant la sèrie i obrint-ne una altra, el 1962 el llibre de Joan Fuster *Nosaltres els valencians*⁵ ja estarà fet en un altre context i des d'una altra perspectiva. Ja no es tractarà pròpiament d'un llibre informatiu, sinó d'un assaig en tota regla que porta implícit un autèntic manifest programàtic per al futur del país.

Tornant a Joan Coromines i per tal de comprendre millor el sentit de l'obra, cal tenir present, a part del context polític de l'època, la situació personal que viu en el moment de la seua redacció. Acaba de passar un període gairebé es podria dir que de reclusió forçada, a la universitat de Cuyo, a Mendoza (Argentina), en un ambient d'aïllament i fins i tot d'una certa hostilitat intel·lectual cap a un entorn universitari provincià i tanmateix molt vinculat al món hispànic. El 1946 s'escunça el seu trasllat a Chicago, on viurà dedicat bàsicament —a banda dels seus compromisos acadèmics— a la redacció del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*.⁶ El seu primer viatge a Catalunya, després d'acabada la guerra i amb passaport americà, no es produirà fins al 1953 (amb ocasió del VII Congrés Internacional de Filologia Romànica de Barcelona, circumstància que farà anar de corcoll la policia franquista i el consolat nord-americà). Coromines, malgrat la seua llarga i fecunda correspondència epistolar amb els intel·lectuals catalans, en viu distanciat molt a pesar seu. A més, té aturada la recerca sobre el seu país, concentrat per necessitat en la redacció del diccionari castellà. Aquestes circumstàncies, segurament, el deurién motivar decididament a fer un petit recés en el camí i a seguir les passes que havia seguit ja, en el món britànic, el Dr. Trueta, tot intentant explicar a la comunitat internacional la realitat catalana.

Des del punt de vista formal, però, el resultat no deixa de ser un llibre poc coherent, una mena de refregit d'elements diversos sense gaire homogeneïtat. El "llibre" pròpiament dit és la primera part ("Límits i gent que la parla", "Afinitats", "Antecedents històrics", "Coneixements de català a l'estranger i en terres d'altra llengua", "Els dialectes catalans. La unificació i normalització de la llengua literària"). Per contra, l'extens capítol "Extensió i origen del nom nacional", molt documentat i citat posteriorment

3. COROMINES, Joan, *El que s'ha de saber...*, p. 7.

4. VICENS VIVES, Jaume, *Notícia de Catalunya*, Ed. Àncora, Barcelona, 1954.

5. FUSTER, Joan, *Nosaltres els valencians*, Edicions 62, Barcelona, 1962.

6. COROMINAS, Juan, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (4 vols.), Ed. Gredos, Madrid, 1954-1957.

amb profusió, no sembla tanmateix contenir aqueixa informació bàsica i urgent que calia posar a l'abast de la comunitat internacional; més aviat té la categoria d'article autònom propi d'una publicació d'onomàstica. I la resta, constituïda per dos mapes i un extens annex amb categoria d'apèndix ("Nomenclàtor dels municipis de llengua catalana ordenats per regions i comarques"), ja no són obra de l'autor, sinó que foren confeigits per Manuel Sanchis Guarner (encara que no signa enlloc ni s'hi fa referència), que en aquell moment, represaliat i exiliat de València, treballava per a l'editorial Moll.

En resum, som davant d'un llibret que no es va arribar a publicar en la llengua en què va ser redactat i, en conseqüència, no va servir per a l'objectiu que s'havia proposat. Un llibre, d'altra banda, poc estructurat i, com hem pogut comprovar en la llarga citació inicial, absolutament obsolet en la seua visió sociolingüística del país ja poc després d'ésser publicat. Aquest és un aspecte gens negligible: aqueixa visió correspon a una Catalunya més pròpia del període d'abans de la guerra, i pot provocar una apreciació del país, per part del foraster, totalment esbiaixada.

Quina és, doncs, la clau de l'èxit d'un llibre que, un cop traduït al català pel mateix autor i publicat a Palma, va ser un dels més difosos en català —i més no entre els que no són de creació— i, entre 1954 i 1995 (quaranta-un anys!) va arribar a conèixer fins a onze edicions? Segurament, la mateixa situació del país ho explica. La informació estava pensada per als estrangers, però els autòctons encara en disposàvem menys. D'alguna manera, tots érem estrangers en el nostre país. *El que cal saber de la llengua catalana*, al capdavant, sí que fa honor al seu títol. La immensa majoria dels habitants dels territoris de llengua catalana no sabíem, del català, "el que calia saber", tot allò que ens havia negat l'escola espanyola. D'una forma sintètica i concentrada, potser de mínims, la primera part del llibre ens instruïa i ens posava al dia. El problema de l'obsolescència del primer capítol quedava compensada perquè ens oferia precisament allò que volíem llegir: una situació de predomini del català en les comunicacions orals no formals que justament durant els anys seixanta, amb la gran onada emigratòria del sud d'Espanya, començava a entrar en crisi. Segurament Coromines no ens enganyava (ell, des de la distància, devia veure una Catalunya idealitzada en alguns aspectes que ja no existia); segurament érem nosaltres qui ens autoenganyàvem, i volíem creure allò que la realitat ens desmentia. D'altra banda, el capítol sobre l'origen de *català* i *Catalunya* continua essent a hores d'ara una referència important. Això explicaria el "consum" del llibre fins i tot en èpoques (com en 1995) en les quals la descripció sociolingüística inicial podia semblar fins i tot una broma de mal gust.

Finalment l'ensenyament obligatori del català, a partir de l'aprovació de l'estatut d'autonomia, va acabar amb ell. El que calia saber ja se sabia i la societat, a poc a poc, va anar adquirint aquell coneixement bàsic de què era mancada. Pel que fa a l'origen de *català* i *Catalunya*, l'article, pràcticament sen-

se retocs, va ser inclòs en el volum III de l'*Onomasticon Cataloniae* (1995),⁷ per la qual cosa també per aquesta banda ha perdut la seua funció.

Fet i debatut, els canvis operats en la societat catalana en els darrers seixanta anys han estat incommensurables. La situació descrita en el primer capítol ha estat sotmesa a transformacions radicals i molt desiguals segons els territoris, en bona part com a conseqüència de la desaparició de la pàtina unificadora del franquisme. En general, i com a mínim a Catalunya i a Andorra i en menor grau a les Balears i al País Valencià, els catalanoparlants podem fer servir el català sense gaires problemes en els àmbits formals, i l'escola, la universitat, l'administració i moltes coses més funcionen més o menys amb normalitat en català, llengua que en xifres absolutes ha guanyat una quantitat significativa de parlants. Ara bé, l'afirmació que "Dins aquest territori gairebé tota la població parla el català com a llenguatge habitual: en la família, en el comerç, pel carrer i en tots els aspectes de la vida; així ho fan totes les classes socials i tant a les ciutats com al camp" és, amb tota evidència, allò que avui en dia resulta més sorprenent o poc creïble. Sovint se sent a dir entre professionals del ram allò de "hem guanyat l'aula però hem perdut el carrer", el castellà és omnipresent a les nostres viles i ciutats i hom parla fins i tot de la *llatinització* del català.

Posat tot a la balança, costa saber si hem de ser optimistes o pessimistes, i les noves perspectives que es poden obrir per al país (cal rectificar: per a una part del país o de la comunitat lingüística i cultural, si ho volem entendre així) obren encara més incògnites... I tanmateix, passats els anys, hem de dir amb convenciment que, al propòsit espriuà de "salvar-nos els mots", ha contribuït en bona cosa i en el seu moment un llibret, potser massa esquemàtic, mal estructurat i amb dades obsoletes, que va ser llum i guia de com a mínim dues generacions de catalanoparlants ignorants de tot allò que feia referència a la seua llengua. Tingueu clar que qui subscriu aquestes ratlles, que va ser un analfabet en català fins pràcticament als divuit anys, en dona testimoni i el conserva, molt rebregat i subratllat, en un racó preferent de la seua biblioteca.

7. COROMINES, Joan, *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1989-1997 (8 volums).

